

SİMGE KAVRAMI ve SİMGESEL DÜŞÜNME

Metin Bobarođlu

İnsan birçok nitelikle yüklü karmaşık bir varlıktır. Niteliklerinin her birine bağlı olarak ele alınabilir ve tanımlanabilir. Birçok bilimsel disiplin, yöntemine ve kuramına bağlı olarak insanı ele almakta ve kendi durduğu yerden insanı incelemektedir. Bilimsel yazına (literatüre) baktığımızda, bu türden denemelerin hepsinin sonuçta yönetime ve kuramın özeğine bağlı olarak belli bir görüşü yansıttığı görölmektedir. Bu nedenle, insan bilimleri üzerine söylenecek hiçbir söz insan kavramını tüketemez; olsa olsa ona bir katkı sağlar. Bunun anlaşılır bir nedeni vardır; şöyle ki insan kendini (insanı) herhangi bir nesneyi incelediği gibi inceleyemez, çünkü bilen ile bilinen aynı olunca, her bilme girişimi bir değişimle sonuçlanır. Bu nedenle, insan kendini tam olarak ele geçiremez.

Deney bilimlerinin insanla ilgili bilgisi, onun örgensel yapısıyla sınırlıdır, çünkü deney bilimleri ancak bedeni ve onun yapısını inceleyebilir. Bilim, nesnesi üzerine yöntemli bilgi elde etmeyle sınırlı olduğu için, insanın anlamını ortaya çıkaramaz. Başka bir deyişle, insan deney bilimlerinin konusu olduğunda, bir şeye, bir olguya indirgenmiş olur ki bedensel doğasının bilinmesinden başka bir şey yapılamaz. Ruhbilim ise, davranış, ifade ve tepkileri gözleyerek insanın gerçekte ilgili uyum sorununa çözüm arar.

Deney bilimlerinin “yöntem”i nesnesine bağlıdır ve kendi üzerine dönmez. Kendini düşünen düşünce ancak felsefenin konusudur. Bu nedenle, insanın kendine anlam vermesinin yolu yalnızca felsefeden geçer ya da felsefi bir uğraşı gerektirir. İnsanı diğer tüm var olanlardan ayıran, düşünebilme yetisi yoluyla kendi üzerine dönerek (refleksiyon) “ben bilinci”nde olmasıdır. Başka bir deyişle, düşünmenin nesnesi düşünce olduğunda felsefe yapmak kaçınılmazdır.

Düşünmek bir soyutlama, bir simgeleştirme işlevidir. İnsan “simgeleştirme” yeti ve becerisi ile diğer varlıklardan ayrılmaktadır; bu ayırım nitel bir ayırmadır. İnsan, bu niteliğinden dolayı, başka bir varlığa indirgenemez bir biçimde özgül bir varoluştadır; bütün anlam ve ilişki dünyasını simgeler aracılığıyla kurar. Düşünmenin ve ifadenin olmazsa olmaz koşulu “dil”dir ve dil bir “simgeler dizgesi”dir. Ben bilincinin düşünce dolayımında ve eşanlımlı olarak simge dolayımında kurulması, “ben”i simgesel dizgenin özeğine (merkezine) yerleştirir. Böylece, kuran ile kurulan, simgeler aracılığıyla ayrımlı birlik içinde ve kendindedir.

Düşünme edimi yakıcı, eritici ve dönüştürücü bir ateş gibi, düşündüğu her şeyi anlamlandırarak kendine katar. Bütün bu bilme sürecinde tözsel olarak düşünme, simgede yerleşir ve simge yoluyla tüm anlamlandırma işinde kendinde kalmayı sürdürür. Başka bir deyişle, “ben”, kendini tüm edimlerinde bir bütün olarak bilir. “Ben bilinci”, düşünmenin tüm yapıp etmelere eşlik ediyor olmasıyla vardır. “Ben, Ben Olandır” (Tora) özdeyişi bu süreci özetler.

“Ben” sözcüğü kavram olarak saltıktır; eş deyişle, birliğe getirici bir ilke olarak kavramdır. Başlangıçta bir hiçliktir; eylemler “ben”in içeriğini oluştururlar, böylece “ben” kurulur ve gerçekliğini kazanır. Bu anlamda “ben”, dilde bir simge olarak işlev görür. Simgedir, çünkü gösterimi kendisidir ve kendisi kurulumunda sürekli değişim içindedir.

“Ben” her zaman geçmiş üzerinden “şimdi”de kurulur. Bu nedenle, insan bir tarih varlığıdır; insanın olmadığı yerde tarih de yoktur. Başka bir deyişle, doğanın tarihi yoktur. İnsan tarihin hem kurulu öznesi hem de ürünüdür. Tarih iki biçimde ortaya çıkar ve insana etkir: Birincisi somut tarih olarak bireyin tarihidir, ikincisi ise insanlık tarihi. Tarihin içeriği kültüredür, insan kültür içinde ve kültürü yoğurarak tarihi oluşturur: siyaset tarihi, ekonomi, bilim, sanat, inanç, düşünce tarihi vb. Tarih yazımı, aslında kültürden yapılan soyutlamalardır; tümü kültür içinde kapsanır.

Tarih bilinci ise bir farkındalıktır; “mikro zaman”ı (bireyin tarihi) “makro zaman”ın (insanlık tarihi) içine yerleştirme farkındalığıdır. Bireyler tarih bilinci yoluyla kendilerini aşarak topluma ve tarihe bağlanabilirler. Tarih bilinci yorum ve anlam verme ile oluşur, eğitim ve toplumsal etkinlikle kazanılır. *“Tarih bilinci olmayan toplumlar benliklerini yitirir ve diğer toplumlara yem olurlar.”* (M. Kemal Atatürk)

Tarih bilinci hem ortak kültür, ortak anlayış, ortak dil oluşturmanın hem de uyumlu ve dengeli bir toplum oluşturmanın aracıdır. Bu nedenle, toplumları “ortak bir insanlık ülküsü” altında birleştirecek olan, tarih bilincini oluşturmadaki hünerdir. Tarih bilinci tarih öznelerini ortaya çıkarır ve tarih özneleri tarih yapımını etkiler; toplumlar önderlerini bulur.

Tarih bilinci, “tarihin yasalılığının kavranması” anlamını taşır. Tarihin özneleri koşulları değerlendirirken, yorum ve anlamlandırma yaparken, tarihin yasalılığına başvurur. Yorum ve anlamlandırma, ortak edimlerimizin bizi hangi geleceğe taşıyacağını gösterir.

Tarih yalnızca politik süreçleri ele almakla anlaşılmaz; bu süreçlerin arkasındaki toplumsal, ekonomik ve kültürel süreçlerin de ele alınması gerekir. Araştırma kuramı, yöntemi, değişkenlerin kurulması, araştırmacının kimliği, araştırma sürecinin dinamiklerini ortaya çıkarır.

Tarih bilincini oluşturan çaba, geçmişle rastlantısal bir biçimde ilgilenmez. Şimdinin sorunlarından kalkarak geçmişle ilgilenir ve geleceğe biçim vermeyi amaçlar. Tarih bilinci, “geçmiş” ile yorumsal, “şimdi” ile anlam verme biçiminde, “gelecek” ile ideolojik bir tasarım kurma biçiminde işlev görür.

İnsan varlığı dolayimli bir varlıktır; tüm algıladıklarını düşünce dolayımından geçirerek anlamlandırır ve eylemleriyle gerçeğe dönüştürür. “El-beyin” eytişiminde (diyalektik) karşılıklı olarak el ve beyin gelişmesi olduğu gibi, “dil-düşünce” eytişiminde de dil ve düşünce birbirini geliştirir. Düşünmenin dinamik özeği *cogito* (kendinin bilincinde olan düşünce; düşünen ben) dil malzemesini kullanarak düşünceleri dile döker.

“Simgesel olmayan hiçbir şey cogito nesnesi olamaz.” (J. Lacan) İnsan bilincinin nesne, olay ve olgularla ilişkisinde elde ettiği algılar, “imgeler” olarak saklanır ve kullanılır. Başka bir

deyişle, imgeler, gerçeklik dünyası ile bilinç arasında ilişkiyi sağlar. Ancak imgelerle *cogito* doğrudan ilişkide değildir; imgeler *cogito*'ya simgeler aracılığıyla bağlanır, bu yansımali bir ilişkidir. Yine *cogito*'nun psişe ile ilişkisi de simgeler aracılığıyla olanaklıdır.

Cogito'nun simgesel ilişkisi bu kadarla sınırlı değildir. Özneler arası iletişim için dilin kullanımı da simgeseldir. Rüyaların anlamlandırılması da simgeler aracılığıyla olanaklıdır. Ketlenen istek ve arzuların bilinçdışı belleği de simgesel doğada kurulur. Bilincin kavramlarıyla *cogito*'nun ilişkisi de simgeler aracılığıyla'dır. Bu nedenlerden dolayıdır ki simgesel olmayan hiçbir şey *cogito*'nun nesnesi olamaz.

İnsan yaşamında bu denli önemli olan simgenin kavramsal doğası nedir? Simge en geniş anlamıyla "kendinden başka bir şeyi yansıtarak ya da temsil ederek görünür kılan im" diye tanımlanmıştır. Bu imleme bir figür, nesne, beti, gösterge, sözcük biçiminde olabilir. Bu nedenle, simge "toplumsal, kültürel, uzlaşımalsal im" diye de tanımlanmıştır.

Türkçe'de *simge* diye dile getirilen bu sözcük literatüre antik Grekçe'den *sembol* olarak geçmiş, Osmanlıca'da *remiz* olarak adlandırılmıştır. Grekçe'de *symbolein* diye kullanılmıştır ve "buluşmak, birleşmek" anlamını taşımaktadır. Giderek felsefe ve mitoloji literatürüne girmiş olan ve kısaltılmış olarak *symbol* diye adlandırılan bu sözcük "birleştirici öge" diye kavramlaştırılmıştır. Daha sonraları deney bilimleri, psikoloji, sosyoloji, teoloji, mistisizm, dilbilim vb. tüm kültürel alanlarda vazgeçilmez bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır. Tüm insan olgularında ortak olarak kullanılan simge, her disipline göre, bağlamına ve dizgesine bağlı olarak "özgün anlam yüklemi" ile kavramlaştırılmıştır. Bu nedenle, simge dendiğinde hangi bağlamda kullanıldığı büyük önem taşımaktadır.

Öncelikle, dilbilim açısından simgeyi (*symbol*), gösterge (*sign*) ve ikondan (*icon*) ayırt etmek gerekir –en genelde simge hepsini kapsıyor olsa da. "Gösterge", belli bir nedensellik ya da doğal bir ilişki üzerine kuruludur; sesli ya da yazılı bir biçim (gösteren) ile kavramsal bir içeriğin (gösterilen) birleşmesinden oluşan dilsel birim diye tanımlanmıştır. "İkon" Grekçe'de "imge", "beti" anlamını taşır; *eikein* sözcüğünden türetilmiştir ve *eikein* "benzeme" demektir. İkon, gösterenle gösterilenin ortak özelliklerini taşır. Buna karşın "simge", nedensellik ilişkisi olmayan, doğal ilişki üzerine kurulmayan im olarak tanımlanır.

"İnsanda simgeleşmemiş hiçbir yaşantı olamaz." (J. Lacan) Psikolojide Lacan, anne ile bebek arasındaki ikili ilişkiye "aynalaşma evresi" demektedir; bu ilişki felsefede "özdeşlik" diye nitelenir. Çocuğun anne ile yaşadığı bu özdeşlikten ayrışıp kendi "ben"ini kurabilmesinin olanağı ise üçüncü bir ilişkiye, simgesel ilişki olarak babanın ilişkisine (*Oidipus*) bağlıdır. Çocuk, simgesel baba ilişkisi ile topluma bağlanır; babanın (toplumun) yasası, kültürün düzenidir (Lacan). Görüldüğü gibi, insan yaşamının daha ilk adımında simge başat bir rol oynamaktadır. Bu ayrışmada insan kendisini bir simgeyle, "ben" göstereniyle ifade etmeye olanak tanıdığı oranda, kültürel kimliğinin gelişeceği bir hareket noktası sağlar.

Simge "aşkınlığın içkin mesajı"nı taşır. İmgenin "dişil" özelliğine karşın simge "eril" karakterdedir. İnsan, kişiliğini oluştururken, kendisini bedensel imgenin bütünlüğünde algılar. Bir anlamda, bu "bütünsel beden imgesi", biyolojik bedenin içselleştirilmesi ve

kendileştirmedir. Bütünsel beden imgesi bir “holografik algı kalıbı”dır; diğer bütün tikel algıları kendine bağlar ve ben bütünlüğünü korur.

İmge “eylem”e yöneliktir; imgelediğine yönelir. Buna karşın simge “düşünme”ye yöneliktir ve insan için en temel simge *cogito* kaynaklı “ben” simgesidir. “Ben” simgesi aktif ve yaratıcı olarak “bütünsel beden imgesi”nin özüdür. “Ben” simgesi duyuşsal nitelikte olmadığı için, duyuşsal beden imgesine düşünceyle içkin olan, duyuşlara aşkın bir simgedir. Bir bakıma, insan bilincinde kişiliğın kurulmasında beden imgesi “düşünsel ben simgesinin evi” gibidir. Başka bir deyişle, insan “ben” dediğinde, bu ifadeyi beden imgesine giydirek duyuşlarının önüne koyar; eş deyişle simge imgede gizlenir.

İnsan, “bilinçli ben” kurulumunu düşünme yetisiyle, bir simgeler dizgesi olan dil aracılığıyla kurarken, dil yoluyla oluşturulan tüm imgelem ve tasarımlarda dilin simgesel yapısının özeğinde “ben” simgesi bulunur. Başka bir deyişle, “düşünüyorum” (*cogito*) tüm düşünüy, tasarım, imgelem ve edimlere eşlik ettiği sürece, insan bilinçli bir varlıktır. Bu nedenle, bilinçdışı bellek de dil yoluyla kurulur ve tüm ketlenmiş istek ve arzular bilinçdışı belleğe atılır. Bilinç belleğinin imge, düşünüy, algı ve tasarımlarını bilince bağlayan simgeler olduğu gibi, bilinçdışına bastırılmış duyuş, istek ve arzuların bilince ilişkin bağı da simgeler aracılığıyla olanaklıdır. Jung’a göre, simgeler “psişenin kolektif imgeler deposu” işlevini üstlenirler ve bilinçdışı enerjiyi aktarmada rol oynarlar.

Simge, insanın “kavrama ve imgelem gücü”nü uyarır. Bunun yanında, yaşanmış duyuş ve düşünceyle anlamlı deneyimleri “yeniden canlandırma”ya olanak verir. Simgenin işlevsel gücünü bilen ve Hermetik geleneğe bağı ezoterik ekollerde çeşitli özgün simgelerle çalışmak önemsenmektedir. Bunun nedenini simgenin sağladığı olanaklarda aramak gerekir.

Simge;

- yansıtıcıdır.
- gösterirken gizleyen bir özelliğe sahiptir.
- izleyiciyi düşünsel etkinliğe çağırır.
- temsil ettiği soyut ve aşkın değerlerin anımsanmasını, anlaşılmasını, paylaşılmasını sağlayan bir anahtardır.
- inisiyeler arası tanıma, tanışma ve anlaşma aracı olarak işlev görür.
- belli bilgi ve anlayışı, âşına olmayanların bilincinden gizler ve âşına olanlara açar.
- sezginin ve keşfin anahtarıdır.
- “arketip”leri (ilk örnekler) gösterdiği gibi onları yeniden üretir.

Simgeler zamandan ve mekândan bağımsız bir hakikati gösterirler. Başka bir deyişle, zaman-mekânı aşkın bir “ide”yi, bir “ilke”yi gösterebilmek yalnızca simge ile olanaklıdır. Simgenin farklı bir niteliği de, farklı zaman ve mekânda ortak doğası olan nesnelere gösterebilmesidir.

Simgenin en temel üç özelliği vardır:

- bir ilkeyi gösteriyor olması
- farklılıkları birliğe getirmesi
- çok anlamlılığa açık olması

Simge “zamanda olan”ı “zamana aşkın olan” ile ilişkilendirilmede rol oynar. Bunu simgesel bir anlatımla –kilim dokuma simgeselliği ile– betimleyebiliriz: Bir yanda “çözgü”, diğer yanda “atki”, ortada “mekik” ve işlevi “dokuma” olan bu modelde, çözgü yani düşey iplikler *Kairos*’un zamanını, eş deyişle “bengi zaman”ı (ki idealar, arkeler, ilkeler bu zamandır); “atki” yani yatay iplikler ise *Khronos*’un zamanını, eş deyişle “tarihsel zaman”ı gösterir. *Khronos* zamanının bilgisi koşullara bağlı bilgidir. Mekik, düşünceyi simgeler. Dokunan kilim, kişinin tinsel ve toplumsal yaşamının aynasıdır. Her bireyin yaşamı biriciktir ve kendiliğın dünyasını özgürce ama özgün olarak kurmalıdır.

Simgenin de simgesi vardır, o da “ayna” simgesidir. Ayna, hem simgenin simgesi, hem de kişinin kendisiyle yüzleşmesinin simgesidir. Aynalaşma, bir yansıma ya da kendi üzerine dönme olarak insan tınının simgesidir de. Bu nedenle, ayna simgesi tüm ezoterik geleneklerde vardır. Aynayı diğer nesnelere ayıran en temel özellik, aynanın “yansıtıcı” nitelikte olmasıdır. Tek bir nesneyi ikiliğe çıkartarak nesnenin imgesini nesnenin karşısına koyar; bu yansımali ilişkide “ayrımli birlik” vardır. Yansıma olgusunda “yansı”, nesnesine benzerse de özdeği aynı değildir. Ayna, bakını kendisine bağlar. İnsan kendini aynanın içinden görür. Bu bakımdan, psişe kendiliğın aynasıdır.

Aynalaşma, iki yönde yansımali bir ilişkidir ve ilişkide olan her şeye yayılır. Doğa nesnelere de bu böyledir. Bir şey başka bir şeyle ilişkiye girdiğinde ortaya bir etkileşim çıkar. Etkileşim karşıtlığa vardığında aynalaşma, eş deyişle yansıma belirginleşir. Aynalaşma birebir ele alındığında durağan bir simetri gözlenir. Ancak, özneler arasılık söz konusu olduğunda “dinamik ayna” simgesi geçerli olur; çünkü özneler arasılıkta yalnızca etkileşim değil karşılıklı değişim oluşur. Psikolojide ayna (*imago*), düşsel olanla simgesel olanı birbirinden ayıran sınırları çizen bir eşik olgudur (J. Lacan); imgeyle nesnesinin arasına simge girer ve özdeşliği farka getirir.

Aynalaşma bakışımıdır. Örneğın, beynin iki yarım küresi *corpus callosum* yoluyla bakışımıdır. Beyin kabuğu (*cortex*) beynin aynasıdır. Dil düşüncenin aynasıdır; tüm düşüncelerimiz dilde yansır. Gözkapağı arkası görüntüler için gözkapağı bir aynadır. Bu örnekler çoğaltılabilir.

Özet olarak söylenecek olursa, simge, “duyularla algılanamayanı duyuların önüne getiren bir ayna” gibi işlev görür. Simge bir “göbek bağı”dır; gösterenden gösterilene giden bir yoldur. Gösterilen yansımalarıdır, simge bu yansımaları birliğe getirir. İslam tasavvufunda insan, tüm var olanlar içinde evrensel ya da tanrısal aklın en yetkin yansımasıdır ve bu bakımdan evrenin aynası veya toplam imgesi olarak düşünülür.

Simgenin nesneleştirilmesi simgenin niteliğini bozar, onun çok anlamlılığını ortadan kaldırır ve dogmalaştırır; çünkü simge “kavramlarla açıklanarak tüketilemeyen mührü ve anahtarı”dır. Farklılıklar arasındaki bağ (*correlation*), aynı zamanda karşıtların birliği (*coincidentia oppositorum*) olarak simgeyle gösterilir.

Simge, anlamaya değil “anlayışı geliştirme”ye yönelik işlev görür; bilmekten çok “keşf ve buluş süreçleri”ne hizmet eder. Her bilinç simgeyle ilişkisinde bir anlam arayıcısıdır. “Simgesel düşünme”, gerçekliğe aşkın bir düşünme biçimidir ve var olan gerçekliğin ötesinde, ideal olanın aranışına olanak sağlar. İdeal olan kavramlarla sınırlandırılırken, simge bu

sınırları aşmaya yönelik yeni olanaklar sunar. Kavram “olan”ı gösterirken simge “olanaklı olan”ı işaret eder.

Diğer bir açıdan bakıldığında, kavram bir “olgu”yu açıklarken, simge “kişisel deneyimler”i ansitan ve her bireyde farklı yansımaları işaret eden bir özellik gösterir. Kavramsal düşünme, “öğrenme”ye ve “belirleme”ye yardım ederken, simgesel düşünme “yorumlama”ya olanak tanır. Yorum çokluğu (bir ilkeye bağlı olmak koşuluyla) evrensele açılmanın yoludur. Simge, duysal olanın içerisinde olmasına karşın, insanı duysallığın tutsaklığından kurtarır; verili gerçeği aşmak ve dönüştürmek yönünde işlev görür. Başka bir deyişle, simge “özne yapıcı” niteliktedir; özneleşme sürecini besler.

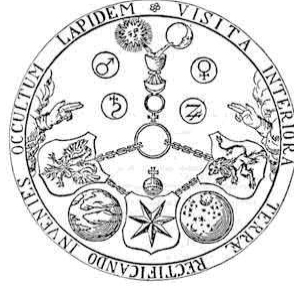
Simge bir ilkeden doğmalıdır; eğer böyle olmazsa duysalarımıza sunulan betimsel öge gereksiz bir süs olur ve sanılardan başka bir şeyi beslemez. Simge, görünmeyen bir ilkenin görünen figürü olarak tek biçimlidir. İlke tekil bir bütünlük olmasına karşın, ilke ile düşünme ve anlama çabası sonsuzdur. Değişik betimleme kiplerine giren, simge ya da ilke değil onun anlamlandırılmasıdır. Simgeyi bir uçurtmaya benzetebiliriz; ipi sabit tutulduğunda uçurtma gökyüzünde özgürce dolaşabilir, yok eğer ip bırakılırsa uçurtma yere çakılacaktır.

Arketipal simgeler bilinçle olduğu kadar bilinçdışıyla, rüyalarla ve mitlerle de ilgilidir. Mitlerin, rüyaların ve bilinçdışının çözümlenmesi büyük ölçüde arketiplerin saptanmasıyla olanaklıdır. Jung’a göre, “arke”ler simgeseldir ve her arke bir niteliği işaret eden bir tür stenodur. Kendisinde herhangi bir özdeksel biçimi olmayıp kendi içinde boş ve biçimsiz olarak saf ve kristalizedir.

Arkeler, bireyi aşan ama yine de bireyde içeren evrensel nitelikteki biçimlerdir ve mitlerde simgesel anlatımla ortaya çıkarlar. Arkeler, kişisel yaşam ölçeğinden daha genel olana ilişki kurarlar. Başka bir deyişle, kendine özgü kişisel yaşamı aşan ve içine alan evrensel bir yaşam biçimine bir bağlantı sağlarlar.

Simgelerle çalışarak evrenin, doğanın ve insanın gizemli iç dünyasına yolculuk yapma geleneği neredeyse tüm başat kültürlerde ortak bir tutum olarak görülmektedir. Hermetik ezoterik geleneğe bu türden çalışmalara genel olarak “simya” ve uygulayıcılarına da “simyacı” denmiştir. Simyacılar metallerle düzenli deneyler yapmalarına karşın bugünkü anlamda bir kimyacı ya da metalurjist değildirler. Onlar bir yandan metallerle deney yaparak doğanın gizlerini araştırırken, diğer yandan metallere simgesel değerler yükleyip onların arındırılmasına paralel olarak kendilerini de arındırmak ve dönüştürmek isterler.

Metallerin arındırılması “ateş” aracılığıyla olmaktadır; cürufundan ayrılan metallerin tekrar bozunuma uğramayanları “asil metal” diye adlandırılmıştır. Bu nedenle de “altın” metallerin en asili olarak kabul edilmiştir. Ancak altın cevherini doğadan elde etmek ve zenginlik aracı kılmak simyacıların ilgisini çekmez. Onlar diğer metalleri, özellikle de kurşunu altına dönüştürmek için, büyük sabırla bitmek tükenmek bilmez deneyler yapmışlardır. Ayrıca, simyacılar potanın içinde eritilmiş metallerin içine “felsefe taşı”nın atılmasının bu dönüştürücü etkiyi sağladığını ileri sürmüşlerdir. Bu felsefe taşı Latince’de *okült lapidem* diye adlandırılmıştır; aşkın (*transandant*) dönüşüm ilkesidir.

Simya mesleğini simyacılar simgesel bir kodlamayla (*codification*) ifade ederler; bu kodlama *V.I.T.R.I.O.L* diye bilinir:

“İçine seyahat et (içine dön), toprağının içindeki felsefe taşını bul ve rektifiye et (arıt).”

Tüm bunlardan anlaşıldığı gibi, simyacı “kendiliğin doğası”nı gözler (içgözlem) ve bir “varlık öğretisi” (ontoloji) oluşturur. Bu süreçte, simyacı metalleri simge olarak kullandığı gibi, deney, gözlem ve çalışmalarını da belli bir ritüeli (disiplini) izleyerek yapar. Simyacı, mesleğini mabet yapımı için geliştirir. Mabet yapımında simyacılar taş ustalarıyla birlikte bir mimarın gözetimi altında çalışırlar. Ya da daha doğru deyişle, mimarlık bilgisi ışığında, taş ustalığını simya bilgisiyle birleştiren bireyler ancak mabedin yapımına katılabilirler.

Taş ustalığıyla mabedin dışı yapılırken, simya ustalığıyla da mabedin içi kaplanır ve süslenir. Taş ustalığıyla, belli araç ve gereçleri kullanarak “hamtaş” mimarlığın ustalık bilgisi olan “geometri” ile yontulur ve “usa uygun” bir şekilde biçimlendirilir, sonra da tesviye edilerek cilâlanır. Bu süreç, küp ve cilâlı yani birbirini yansıtan veya aynalaşan bir “yapıtışı” olduğunda, mabedin duvarına yerleştirilir. Bilindiği gibi, “küptaş” geometrinin taştaki gösterimi olarak “bilimsel us”u simgeler. Onun cilâlanması yani aynalaştırılması da diğer uslarla yansımaları ilişkiyi gösterir.

Taş ustası taşı geometriyle “tesviye” (düzeltme) ederken, simyacı da metali ateşle “tasfiye” (arıtma) eder. Anlaşılacağı gibi, “pota” insan gönlünü, “ateş” de bilim ve insan aşkını simgeler, ruhu tasfiye eder (arıtır). Özetle, mabet, geometri ustasının mimarlık bilgisiyle, ölçülü, tesviye edilmiş taşlarla yapılandırılır; sonra da mabedin içi, pota içinde ateşle arındırılmış ve felsefe taşıyla dönüştürülmüş altınla kaplanır.

Simya hakkında Artepheus’un ünlü bir deyişi vardır: *“Her kim simyacı filozofların yazdıklarını simgesel değil de harfî anlamda alırsa, asla kurtulamayacağı bir labirentin bucaklarında kaybolur.”*

Simyacı mesleğini uygularken aynı deneyi değişik zaman ve mekânlarda bıkmadan tekrarlar. Bu, ritüelik çalışmaya bir işarettir; bir ezoterik inisiye de ritüelik çalışmayı aynı özenle bıkmadan tekrarlar. Ritüel, inisiyeleri gündelik yaşamdan soyutlamak ve simgesel çalışmayla ve gerekli bilimsel ve felsefî bilgiyle daha yüksek bir konuma yükseltmek amacıyla kullanılır.

Ritüel dramatik olmalıdır; paradoksal gerilim, adayın kendisi de içinde olmak üzere, tüm yaşamı sorgulamasına neden olur. En temel drama “yaşam-ölüm” dramasıdır. Ölüm karşısında yaşamın sorgulanması insanı varlıkbilimsel (ontolojik) bir anlam arayışına iter. Bu nedenle, *“Niye varım?”*, *“Yaşamsal amacım nedir?”*, *“İnsan olmanın anlamı nedir?”*, *“İnsan*

olmak, hangi değerleri yaşama geçirmekle olanaklıdır?” gibi sorulara yanıt aranır. Sokrates’in de dediği gibi: “Sorgulanmayan yaşam, yaşam değildir.”

Ritüelle çalışmak adaya “iç disiplin” verme yönünde önemli bir işlev görür. Kargaşayı ortadan kaldırarak çalışmalara düzen verir. Ritüelin ayrıca mayalama etkisi vardır; belli değer ve erdemlerin ritüelik bir düzen içinde verilmesi onların “içselleştirilmesi”ne yardım eder. Ritüel, adaylar arasında saygıya dayalı ölçülü bir biçimde kardeşlik bağlarının gelişmesine hizmet eder; toleransın sınırlarını gösterir.

Ritüel simgesel bir çalışmayı da içerir ve kullanılan simgeler ritüel yoluyla arketipleri (ilk örnek) yeniden üretir. Adayı evrenselleştirir; kolektif imgeler deposunu devindirerek bilinçdışı enerjiyi bilince aktarmada rol oynar. Ritüel, bazen tarihsel örnek olayları gösterse de bu zorunlu değildir. Mitolojik içerikli tragedya ritüelik çalışmaya daha uygundur.

Mabet, içinde “mister”lerin (gizemler) simgelerle korunduğu ve inisiyelerin ritüel yoluyla bu simgeleri canlandırıp arkasındaki misterlerin yüzünü açtığı bir mekândır. Misterler öğretilemez, ancak ritüel yoluyla aktarılır ve uyandırılırlar. Bir bütün olarak ritüel, şuurda bir değişiklik yaratmak için tasarlanmıştır. Değişiklik ise, bilinç ve bilinçdışı arasında bir işbirliği ile olanaklıdır ve ritüel bunun aracıdır. *Mysterion* sözcüğü Grekçe’de “gözleri ve dudakları kapatmak” anlamını taşıyan *myein* fiilinden türemiştir. Gizem dinleri daima adayların “inisiye” (içeri alınma) olarak girebildikleri gizli kültürlerdir. İnisiye olan kişiye *mystes*, adayı öneren kişiye *mystagogos* adı verilir. Kültün önderinin adı ise *hierophantes* (kutsalı açıklayan) ya da *dadouchos* (meşâle taşıyan) olmuştur.

İnsan kendi varlığının derinliklerine arkelerle tanışarak gömülür ve varoluş dinamiklerini kavramakla yeniden yapılanma olanağını elde eder. Bir kez kendisini devindiren dinamiklere ulaşırsa insan, daha çok seçim yapma olanağını ve gücünü kendinde bulur.

Ritüel mabedin düzenidir. Ritüele katılmak tarihsel zamandan çıkarak benzi zamana; değerlerin, erdemlerin, ilke ve idelerin zamanına katılmak demektir. Mabedin girişi bir *axis mundi* olarak “eşik”tir; eşikten geçmek simgesel olarak “kendini aşmak ve evrensel ülkü mabedine katılmak” anlamına gelir. Mabedin kendisi ise “dünyanın simgesel merkezi”dir; dünyanın aşkınlaştırıldığı ideal noktadır. Tüm dünya onun çevresinde yapılandırılır; idealin dünyalaştırılmasının simgesel referansı, “değerler dizgesi” olan mabettir.

Mabedi herhangi bir yapıdan ayıran en temel özellik, onun baştan sona simgesel bir donanımda olmasıdır. Diğer tüm yapılar, yaşam gereksinimlerini karşılamak üzere, belli bir işlev görme amacıyla yapılırlar ve yapıların tüm özellikleri hizmet edecekleri amaca yönelik somut nesnelere oluşur; bu nesnelere kendilerinden başka bir anlam taşımaları gerekmez. Oysa, mabedin yapımında kullanılan hemen her nesne ya da öge, kendi nesnel ve özdeksel yapısından başka bir değeri göstermekle birer simgedir.

Bilge Süleyman, mabedi Tanrı’ya değil Tanrı’nın adına yaptırmıştır; adlar bir nesneyi, bir kişiyi değil de bir değeri, bir erdemi ya da bir ilkeyi gösteriyorsa simgeseldirler. Süleyman Mabedi Tanrı’nın adına yapılmakla Tanrı’nın aynası olmuştur; değer ve erdemlerin dizgesel bütünlüğü Tanrı’yı ya da daha doğru deyişle “tanrısal ideal”i gösteren simgesel bir aynadır. Nasıl ki

insanlara ait değer, nitelik, karakter vb. özellikler somutlanmak için belirli bir insanı gerektirirse, ideal değer ve niteliklerin de yüklemi ideal bir birlik noktasını gerektirir; işte simgesel mabedin tanrısı da böyle ideal bir noktadır. Ona erişilmez ancak yaklaşılar, o olunmaz ama onsuz da olunmaz; çünkü insanlık ideali, insanın kendisini onun yoluyla geliştirdiği ve kendisini ona adadığı idealdir.

Mabet, zamanın aşkınlaştırıldığı “ebedi şimdi”dir; orada insan “kontamplasyon” a dalar. Nitekim, mabet anlamına gelen *temple* (Latince *templum*) sözcüğü ile *contemplation* sözcüğü aynı kökten türetilmiştir. Hint mabetleri plan üzerinde projeksiyon olarak birer “mandala”dır. Mandala, Tantrizm, Budizm ve özellikle Tibet Budizmi’nde simge ve meditasyon nesnesi olarak kullanılan daire, kare, üçgen gibi geometrik biçimlerin, çeşitli figür ve motiflerin bir merkez etrafında simetrik olarak yerleştirildiği diyagramlara denir.

Mandala, “yogi”yi içine kıvrılmak üzere yoğunlaşmaya götüren bir düşünce yumağı gibidir. Mandala bir düşünsel ritüeldir ve bir merkez etrafında oluşturulan diyagramlardan oluşur; meditasyon aracı olarak kullanılır. İnsanlar ideal ilke ve değerlere olan kontamplatif ve meditatif yönelmeleri yoluyla olgunlaşır ve bu nedenle işlemcinin işleme katılması gerekir. Bundan dolayı, ritüel seyirlik değildir, doğrudan katılımı gerektirir.

Mandalayı gözler kapalı iken imgelemeyi özellikle Tibet rahipleri uygular. Aday, meditasyon nesnesi olarak mandalayı kullanır ve çeşitli bilinç düzeylerini derece derece geçerek içe doğru yapılan bir yolculuğu amaçlar. Kullanılan diyagramlar “olağan” bilinç durumundan “aşkın” bilinç durumuna geçişte bilincin iç tutarlılığını ve düzenini korumaya yardım etmek içindir. Bir bakıma, iç mekânın kozmik kurulumu bu geometrik biçimler yoluyla sağlanır. Tibet’te mandalaya “iç mekâna ulaştırıcı yolların kapıları” da denir. Jung’a göre, bir “psiko-kozmogram” olan mandala çizmek, hasta üzerinde sağaltıcı bir etki yapmaktadır.

Mabet, mimarî olarak her zaman evren modellidir, ancak bu kadarla kalmaz. Mabedin evrensel arkelerle donatılmasında soyutlanmış durağanlık yoktur. İnsan, bu aşkın ve evrensel arkelerle ritüel aracılığıyla bağ kurarak onları canlandırır ve mabedin (evrenin) canı olur. Demek ki bir yapının mabet olması, onun içinde onu anlamlandıran insan topluluğu ile olanaklıdır.

Mabet içindeki her simge “soyut” bir ilkeyi gösterirken, onunla çalışan insanlar arasında bir anlam bağına dönüşmesi ve davranışlarla gerçekleşmesi yoluyla “somut”lanır. Bir başka deyişle, değerlerin somutluk alanı “doğa” değil “toplum”dur. Örneğin, sevgi tinsel bir kudret olarak, ancak insanlararası ilişkide yani toplumda somutlanır, gerçekliğini kazanır; hak, özgürlük, adalet, şefkat, özveri, cesaret ve buna benzer değer ve erdemler de böyledir.

Hıristiyanlıkta mabet için kullanılan “kilise” sözcüğü *eklesia*’dan türetilmiştir ve “inanırlar topluluğu” demektir ki Mesih’in bedeni olarak nitelenmiştir. İslam’da mabet “cami”dir ve “cem olma” yani “toplanma” anlamındadır; bu topluluğa da “cemaat” (toplananlar) denir.

Eski dil ile söyleyecek olursak, evren bir “mesken”dir. Bir yerin mesken olabilmesi için, o yerin “meskûn” (yerleşilmiş) olması gerekir. Mesken “sâkin”leri (yerleşenler) aralarında “sükûn”u (barışı, huzuru) sağlamakla “sekine” (ideal huzur) gerçekleşmiş olur. “Sekine”nin

yaşama geçirilmesi “zaman-mekân-imbân” ile olanaklıdır. “Sekine” ebedidir (bengi), belirli zamanda, belirli mekânda ve belirli imkânların el verdiği ölçüde yaşama geçirilir. Tüm ilkeler böyledir. Bu nedenle, “zaman-mekân-imbân” değiştiğinde, değerlerin yaşama geçirilmesi ve gerçeklik kazanması da değişime uğrar. Bu, bir özdeyişte şöyle özetlenmiştir: “*Zaman-mekân-imbân, aynıyle insan.*”

Mabet bir ana rahmidir ve insan bu rahimde tinsel olgunluğunu kazanır. Aşkınlıkla içkinliğin birliği olarak mabedin gerçek yerinin insan beyni olduğunu söylemek yanlış olmaz. İnsan düşüncesi duysal dünyaya aşkındır ama beyinde içerilir ve aynı zamanda da duysal dünya ile edimsel bağ oluşturur.

Eski uygarlıklarda bir alanın yerleşime açılması, öncelikle dünyanın eksenini (*axis mundi*) gösteren özel bir direğin dikilmesi ve onun etrafında, ona göre belirlenen yönlerdeki yapılanmalarla olmaktadır. İnsanın yaşam kurması ve onu her gün yeniden üretmesi ancak merkezî önemde temel bir başvuru noktasını gerekli kılmaktadır. Merkezî önemdeki başvuru noktasının dışlaşma biçimi mabettir. (M. Eliade) Mabet merkezde yer alan mekândır, merkezdedir; çünkü o, mekânın türdeşliğinin ve göreliliğinin kırılma noktasıdır. Türdeşlik ve görelilik “kaos”u anlatır. Yaşamın yaratımı “düzen kurma” (*ordo ab chao*) ile olanaklıdır. (M. Eliade)

Düzen kurma veya birliğe getirme bir merkezle, başka bir deyişle bir başvuru noktası ile olanaklıdır; işte bu başvuru noktası “ilke”dir. İlkeli yaşam düzenli yaşamdır. İlke çokluğu, ilkelerin de düzene kavuşturulmasını gerektirir. İlkelerin “dizgesel” ve “hiyerarşik” düzeni ise mabedin projesidir. Mabet, ilkelerin vücut bulduğu yerdir. Mabet, inisiyeler için “simgeler anatomisinin projeksiyonu”dur.

Mabedin merkezî niteliği, “neden-erek” (*causa finalis*) bağlamında, ereğin başlangıçta “niyet” olmasıdır; merkezi anlamlı kılan ona yüklenen ereksel anlamdır. İnsanı tinsel varlık kılan onun özgür bir varlık olmasıdır. Bu nedenle, “özgürlük” insanlık mabedinin en temel ilkesidir ve tüm ilkeler çokluğu özgürlük ereğine göre dizgeleştirilir.

Süleyman Mabedi’nin en büyük sırrı, belki de, insan bedeninin gizli formunda inşaa edilmiş olmasıdır. Süleyman Mabedi’nin ilk tasarımının Hz. Musa’ya dağda Tanrı tarafından bir rüyette gösterildiği Eski Ahit’te yazılıdır ve adı “mişkan”dır (*tabernacle*). Mişkan “mesken” anlamındadır ve Tanrı’nın meskeni olarak da insan bedeni ima edilir. Yine Eski Ahit’te, “*Tanrı insanı kendi sûretinde (imgesinde) yarattı ve ona ruhundan üfledi,*” denmektedir. Yeni Ahit’te Pavlus insan bedeninin Tanrı’nın mabedi olduğunu açıkça söylemektedir. Yahudi mistik inancına göre mabedin zemin planı kabalistik “Adam Kadmon”u göstermektedir; “Adam Kadmon” arketipal, evrensel insan modelidir.

Süleyman Mabedi’nin girişindeki iki sütun, *Jakin* ve *Boaz*, eril ve dişil ilkeyi simgelediği gibi Hz. Davud ve Hz. Süleyman’ı da simgeler. “Davud”un sözcük anlamı “sevilen, sevgili”, “Süleyman”ın sözcük anlamı ise “barış adamı”dır. Eski Ahit’te *Jakin* “kurmak”, *Boaz* “güç, kuvvet” anlamındadır. Mabet figürüne göre ise, insanın üzerinde durduğu iki ayağını simgeler.

Mabedin üç boyutundan söz edilir: Birincisi evren, ikincisi toplum, üçüncüsü de bireyin psikolojik boyutudur. Mabetsiz ritüel, ülkesiz haritaya benzer. Her tasarım yapılandırıldığında gerçekliğini kazanır. Evrik olarak, mabette yapılandırılan simgesel tasarım ritüel yoluyla inisiyenin psişesine biçim vermede kullanılır; artık haritanın ülkesi bireyin psişik süreçleridir. Bir sonraki aşama ise, her aydınlanmış bireyin katılımıyla gerçekleşecek olan toplumsal ülkü mabedinin yapılandırılmasıdır.

Mabet anlamına gelen *temple* (Latince *templum*) sözcüğü, Latince *tem* “kesmek” kökünden gelir ve Grekçe’deki *temenos* sözcüğünün türediği *temno* ile aynı köktendir. *Temenos*, belli bir Tanrı’ya adanmış ve genel kullanımdan bu iş için ayrılmış bir bölgeyi betimler. Bu Grekçe sözcüğün öncesi, Sümer dilindeki “yığın hâlinde kümelenmiş toprak yükselti” anlamındaki *temen*’e dayanır; *E-Temen-An-Ki* “cennetin ve yeryüzünün temel evi” anlamındadır. Lagaş kralı Gueda zamanında bir mabede verilen ad *Temen-Abzu*’dur ve “derinliğin temeli” anlamına gelir. *Temen*, Sümer kozmolojisinde “derinliğin içine bakmak” olarak da kullanılmıştır.

Antik Mısır’da mabet için kullanılan ad “Tanrı’nın evi” anlamını taşır. Edfu Mabedi için, onun parçalarının söylenmesi yöntemiyle var olduğu söylenir. Hint mabetlerinin bilinen en yaygın ismi ise *Prasada*’dır. *Shiva* ve *Shakti*’nin varlığından ve *Shakti* ile sonlanan varoluş yasaları ve biçimlerinden oluşmuştur. *Prasada*’nın, evrendeki ilk titreşim olan *nadi* mantrasıyla varoluşa geldiği söylenir.

Budizm’de mabet için kullanılan en yaygın sözcük *Pagoda*’dır; Sanskritçe *dhatu-gharba* kökünden gelir. *Gharba* sözcüğü Hint mabetlerinde, mabedin ortasında, derine inşaa edilen ve mabedin “en içteki kutsal yer”i olan bölüme verilen addır ve “rahim” sözcüğüyle ilişkilidir. Mabet içinde arınma, özel giysiler, belli ritüelik simgeler (*yantra*) ve grup etkileşimi sağlanır. Mabet içi ritüelik deneyimle elde edilen “farkındalık” kitaplardan öğrenilemez.

M. Terentius Varro, *Lingua Latina* (Latin Dili) adlı eserinde üç tip mabet (*temple*) olduğunu söyler: Gökyüzünün mabedi, Yeryüzünün mabedi ve Yeraltının mabedi. Mabedin orta sütunu bu üç düzlemi ilişkilendirir.

Mabet bir ütopyadır, ülküsel; bu nedenle mabedin yapımı “bitimsiz”dir. Bu bitimsizlik, aynı yapının bir türlü bitirilememesi olarak anlaşılmalıdır; tamamlanmış yapının zamanı geldiğinde sökülerek yeniden kurulması olarak anlaşılmalıdır. Mabet “tinsel” bir yapıdır; tinsellik anlama ve anlamlandırma ile var olur, dolayısıyla tinsel bilimler “anlayıcı” olmalıdır. Tinsel şuurulanmanın biçimlendirdiği “psişik yapı” anlamayı sağlar. Bu nedenle, anlama edimi yalnızca bilgilenmeyle olanaklı değildir. Kavramak anlığın işi iken, anlamak psişenin işidir. Tinsel anlamada, ilginin tümünün içselleşmesi, yaşanması, duyulması ve yetilerin harekete geçmesi gerekmektedir. Tinsel anlama süreci, bilgi ve beceride ustalık kazanmaya yönelik olmalıdır.

Her uygarlık bir anlamda bir mabettir, çünkü her uygarlığın ilke ve değerleriyle bir tinsel bütünlüğü vardır. Her uygarlığın benimsediği ilke ve değerleri yaşama geçirmedeki ustalığı, o uygarlığın tinsel biçimini ortaya koyar.

Tüm dünya görüşleri ilke ve değerleri bakımından belli bir doğruluk ve evrensellik savı ile ortaya çıkar; ancak tarihte görüldüğü gibi, hiçbir dünya görüşü tüm dünyaya egemen olamamıştır. Bu nedenle, farklı dünya görüşlerinin aynı dünyada bir arada barış içinde yaşaması gerekmektedir; aksi halde savaşlar kaçınılmazdır. Bir arada barış içinde yaşamanın önkoşulu, insan hak ve özgürlüklerinin tüm toplumlarca benimsenmesi ve savunulmasıdır. Bu anlamda “evrensel ülkü mabedi”, tek bir uygarlığın evrenselleştirilmesi değil, “farklı uygarlıkların bir arada hakça yaşayabilmesinin evrensel ölçütü” olarak anlaşılmalıdır. Bu ölçüt, uygarlıklar arası uzlaşmanın toleransını belirler.

Mabet yapımındaki “tolerans harcı” bu nedenle yaşamsal önem taşır. Tolerans, hoşgörü değildir. Hoşgörü, egemen gücün egemenliği altındakilere karşı takındığı bir tutumdur ya da güçlünün zayıfı bir ölçüde kabul etmesidir. Hoşgörü duygusallığa dayanır ve güçlüden zayıfa doğru tek yönlüdür. Buna karşın, tolerans bir us ilkesidir ve taraflar arasında uzlaşma zeminini hazırlar, hakları düzenler, güçler arasında denge ve düzen kurmaya yönelik işlev görür. Tolerans, kavramın sınırlarının ölçüsünü veren bir “us ilkesi”dir. “Ölçü”, nicelik ve niteliğin ayrımlı birliği olarak kavramdır. Us, kendi kendini tanıtlamalı, ölçü olarak kavramlaşmalı ve tüm nesne, olay ve olgulara ölçüt olmalıdır. Nesne, olay ve olguların bilinmesinde kullanılan ussal ölçüt ise “geometri bilimi”dir. Aritmetik, geometrik biçimlerin açılımı, anlatımıdır. Geometri ve aritmetiğin birliği ise matematiktir. Matematik “nesnel bilimlerin dili”dir.

İlk geometrik biçim, usun ilk kavramı “üçgen”dir. Uzayda tek nokta tanımsızdır, iki nokta çizgiyi yani ilişkiyi, üç noktanın ilişkilendirilmesi ise üçgeni yani ilk ussal belirlemeyi, kavramayı verir. Bu nedenle, usun gören (kavrayan) gözü üçgen içinden ışıldar. Her türlü nesnel gerçekliği gören göz, bu gözdür.